

Loppem 1918

Het afscheid van het 'oude' België

Op het einde van de Eerste Wereldoorlog was het kasteel van Loppem, op enkele kilometer van Brugge, het decor van een van de ingrijpendste wendingen in de geschiedenis van België. In oktober 1918 had koning Albert I het kasteel van de familie van Caloen gekozen voor de coördinatie van de Belgische deelname aan het eindoffensief. Maar het kasteel werd vooral bekend als de plek waar de basis werd gelegd voor een nieuw België – een goede gelegenheid voor een tentoonstelling ... De opstellers besteden er aandacht aan het kasteel en zijn eigenaars, de koninklijke familie die er een maand verbleef én aan het eerste naoorlogse regeerakkoord dat er werd afgesloten. De tentoonstelling inspireert zich op de dagboeken van vader en zoon Van Caloen, en toont archiefdocumenten en voorwerpen uit het kasteel, het Koninklijk Paleis, het Legermuseum, het BELvuemuseum en allerlei privéverzamelingen. Post Factum sluit op zaterdag 20 oktober zijn activiteiten rond de herdenking van de 'Grote Oorlog' af met een bezoek aan deze tentoonstelling.

Het kasteel van Loppem

Een coup?

Het kasteel van Loppem ging de geschiedenis in als de locatie waar de drie grote politieke partijen de weg vrij maakten voor een regering van nationale unie die de politieke, communautaire en sociaaleconomische uitdagingen van na de oorlog moest aanpakken. De bekendste maatregel was ongetwijfeld de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht (voor mannen). Tot het ambitieuze regeerprogramma behoorden ook de volledige gelijkschakeling van het Nederlands en het Frans evenals de vernederlandsing van het universitair onderwijs. Behoudsgezinde en belgicistische kringen konden dat moeilijk verkroppen en omschreven de afspraken in Loppem als een staatsgreep van de ‘progressieve’ krachten in het land, allemaal met de goedkeuring van de koning... Een korte terugblik op de voorgaande jaren en op de algemene context van dat ogenblik maakt duidelijk dat die ‘coup van Loppem’ het (voorlopige) eindpunt was van een maatschappelijke evolutie van vóór de oorlog.

Oktober 1918 ... De Duitse stellingen stortten als gevolg van de geallieerde offensieven in elkaar. Aan het westelijke front neemt België na vier jaar van praktische neutraliteit volop deel aan het Brits-Franse slotoffensief. De populariteit van koning Albert als ‘koning-ridder’ bereikte op dat ogenblik zijn zenit. Albert hield er echter wel een ruime interpretatie van het koningschap op na. Dat blijkt onder andere uit zijn vertroebelde relatie met sommige leden van de regering in ballingschap in Sainte-Adresse. Zo dwong hij in mei 1918 regeringsleider de Broqueville tot ontslag. Hoewel Albert de reputatie had om nogal eigengereid op te treden, was hij toch ook een vorst die oor had voor het advies van externen. Zo had hij al vóór de oorlog een rechtstreekse lijn met de politieke en financieel-economische wereld, ook met figuren die bekend stonden om hun progressieve en soms zelfs uitgesproken linkse ideeën.

De tijd was rijp

De Eerste Wereldoorlog brak uit op een ogenblik dat het land geconfronteerd werd met grote uitdagingen. Op levensbeschouwelijk vlak was het stof na de laatste Schoolstrijd weliswaar (voorlopig) gaan

liggen, maar op sociaal en communautair vlak beseften velen dat ingrijpende hervormingen onvermijdelijk waren. Een van de voornaamste pijnpunten was de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. Vooral de Belgische Werkliedenpartij (BWP) stond hiervoor op de barricaden, hierin gesteund door de christendemocratische fractie binnen de Katholieke Partij en enkele progressief-liberalen.

Ook op het vlak van arbeids- en loonvoorwaarden moest vóór 1914 nog het voornaamste werk gebeuren. Daarnaast stelde de communautaire breuklijn zich omstreeks 1900 alsmáar scherper. Langs Vlaamse zijde vroegen intellectuelen, ondernemers en politici over de partijgrenzen heen de invoering van de eentaligheid in België. Zelfs in Wallonië hoorde men de eerste twijfels over het ondeelbare karakter van de Belgische staat.

De Eerste Wereldoorlog brak dus uit op een ogenblik dat velen uitkeken naar sociale en staatkundige veranderingen. In augustus 1914 besloten nagenoeg alle partijen en gezindten de strijdbijl voorlopig te begraven. Vooral de oproep van Emile Vandervelde bij de socialistische aanhang om het internationale pacifisme achter zich te laten en zich volop achter de Belgische zaak te scharen, maakte de BWP salonfähig in de Belgische politiek. Vandervelde werd beloond door hem tijdens de oorlog in de katholieke regering van de Broqueville op te nemen: een voorbode van de naoorlogse regeringen met de socialisten ... In zijn memoires schreef Vandervelde dat hij het ministerschap enkel aanvaardde op voorwaarde dat het algemeen enkelvoudig stemrecht én de oprichting van een Vlaamse universiteit werden doorgevoerd.

Alhoewel de meeste Vlaamsgezinden tijdens de oorlog hun taaleisen voorlopig opborgen, werd het Franstalige karakter van België tijdens de tweede oorlogshelft vanuit verschillende hoeken opnieuw op de agenda geplaatst. De Vlaamse radicalen of activisten kozen resoluut voor de vlucht vooruit en vertrouwden op de *Flamenpolitik* van Duitsland. Daarmee hoopten zij na de oorlog een zelfstandig Vlaanderen – al dan niet in een Duits staatsverband – te realiseren. Het leidde in 1917 tot de Raad van Vlaanderen en in 1918 tot de uitroeping van de Vlaamse onafhankelijkheid. Maar ook achter het front groeide het Vlaamse

bewustzijn. De brief van de Frontbeweging aan koning Albert in 1917 maakte het staatshoofd duidelijk dat men vroeg of laat aan de Vlaamse verzuchtingen tegemoet moest komen. Ten slotte waren er de zogenaamde minimalisten, gematigde flaminganten die streefden naar een wijziging van de taalwetgeving. Kortom, ook op communautair vlak bewoog er dus wat: de tijd leek eind 1918 rijp om het Nederlands als de gelijke taal van het Frans te beschouwen.

De ‘coup van Loppem’ staat evenmin los van de internationale context. Door de oorlog leek in heel Europa een maatschappelijke aardverschuiving op til. In meerdere landen leidde de oorlogsmoeheid tot kritiek op de regeringen die met het wereldconflict waren gestart. Vooral in communistische en sociaaldemocratische kringen werd de oorlog steeds meer gezien als een ‘imperialistisch conflict’. Het gevolg is bekend. In Rusland grepen de communisten eind 1917 de macht. Hun parool van ‘arbeiders aan de macht’ viel ook in West-Europa niet in dovemansoren. In Duitsland nam de sociale onrust toe en in oktober-november 1918 sloegen soldaten er in verschillende steden aan het muiten. De soldaten van het bezettingsleger in België werden door deze democratische koorts aangestoken en richtten in Brussel een *Soldatenrat* op die de Belgische arbeiders opriep om zich erbij aan te

sluiten. De rode vlaggen die in het centrum van de hoofdstad uit de ramen werden gehangen, maakten de Brusselse bourgeoisie bijzonder nerveus.

De progressieve kringen rond Emile Francqui

De koning was zich van die binnen- en buitenlandse uitdagingen zeer goed bewust. Pragmatisch als hij was meende hij dat sociale onrust best vermeden kon worden door het land zo snel mogelijk naar een economisch herstel te loodsen en het aan te passen aan een democratische agenda. De ‘inner circle’ rond Emile Francqui was bepalend in die dynamiek van de laatste oorlogsweken.

Francqui (1863-1935) was een Brusselse zakenman en bankier. Hij was jarenlang directeur bij de Generale Maatschappij geweest, maar verwierf tijdens de oorlog vooral bekendheid als voorzitter van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité. Dat Nationaal Komiteit zorgde er voor dat de Belgen materieel de oorlog doorkwamen. Daar waar Albert I de koning was van het onbezette België, kan men Francqui wegens zijn invloed en uitgebreid sociaal netwerk met enige overdrijving de ongekroonde koning van het bezette België noemen. Het ligt dan ook voor de hand dat Francqui bij de vorming van de nieuwe regering mee de bakens kon uitzetten. Alhoewel hij hét uithangbord was van de Belgische haute bourgeoisie, was hij ook iemand die er op politiek en sociaaleconomisch vlak vooruitstrevende denkbeelden op na hield. Hij had goede contacten met onder andere Ernest Solvay, die in dezelfde richting dacht. Verder stond hij in verbinding met de liberaal Paul-Emile Janson en de socialist Edward Anseele. Op het einde van de oorlog zocht die progressieve kring contact met de entourage van de koning.

De koninklijke familie ontving in Loppem allerlei bekende personaliteiten, waaronder de Franse president Poincaré

Tijdens de laatste oorlogsweken had Albert I zijn hoofdkwartier verplaatst naar het kasteel van Loppem. Het eindoffensief was volop bezig en het kasteel van de familie Van Caloen was niet alleen aangewezen om de krijgsverrichtingen te leiden, maar ook om binnenlandse en buitenlandse leiders te ontvangen. Zo bracht onder andere de Franse president Poincaré een bezoek aan het kasteel van Loppem. Maar het waren toch vooral binnenlandse personaliteiten die er hun opwachting maakten. Reeds op 11 november ontving de koning er Francqui, Janson en Anseele. Naar verluidt hielp een Spaanse diplomaat om Janson uit Brussel te ontsnappen waarna beiden Anseele met de auto in Gent oppikten en met hem doorreden naar Loppem.

De aanwezige personaliteiten in Loppem waren ervan overtuigd dat een regering met de drie grote partijen de beste garantie was voor de heropbouw van het land. Als grote principes werden afgesproken: algemeen enkelvoudig stemrecht, Nederlandstalig hoger onderwijs, en heropbouw met de medewerking van de arbeidersbeweging, wat een grotere syndicale vrijheid zou impliceren. Op 21 november 1918 werd in Loppem de eerste regering van nationale unie geïnstalleerd. Regeringsleider werd de gematigde katholiek Léon Delacroix. Voor het eerst in de Belgische politiek werd overigens gewag gemaakt van de functie van 'eerste minister'.

De enige groep die buiten spel werd gezet, waren de behoudsgezinde katholieken en liberalen. Ook kardinaal Mercier mopperde dat men aan hem was voorbijgegaan. Uit die conservatieve hoek kwam bijgevolg de omschrijving als zou de regeringsvorming van Loppem een staatsgreep zijn geweest. In zekere zin hadden zij misschien een punt als men ziet op welke onorthodoxe manier het algemeen enkelvoudig stemrecht werd doorgedrukt. De eerste parlementsverkiezingen in 1919 vonden immers plaats twee jaar voordat het nieuwe stemrecht in de grondwet geraakte (1921). Maar uiteindelijk voerden de slinkende reactionaire kringen een achterhoedegevecht dat in het land op weinig steun kon rekenen. Het maneuver in Loppem maaide overigens het gras weg onder de voeten van meer radicale (linkse of rechtse) ontsporingen.

Het Belgische politieke landschap was dus door 'Loppem' compleet veranderd. De socialisten hadden hun plaats verworven naast de katholieke en de liberale partij. Meerderheidsregeringen waren niet meer mogelijk. Voortaan zorgden coalitieregeringen voor gematigde

regeringsprogramma's. Er kwam een (relatieve) sociale vrede tussen werkgevers en de arbeidersbeweging: het begin van het Belgische pacificatiemodel.

Albert I in Loppem

Op communautair vlak werden de beloften niet onmiddellijk waargemaakt. De vernederlandsing van de Gentse universiteit en de invoering van nieuwe taalwetten die de eentaligheid van Vlaanderen vastlegden, lieten nog een decennium op zich wachten. Langs Vlaamse zijde zorgde dat voor heel wat ongenoegen en dit legde de basis van een meer activistisch flamingantisme dat tijdens de jaren 1930 in autoritaire richting evolueerde.

Patrick Praet